

DÜNÜ, GÜNÜMÜZÜ VE ÖTESİNİ ANLATAN BİR KİTAP

*Prof. Dr. Zeki HAFIZOĞULLARI**

GİRİŞ

Genelde kitap tanıtmanın kolay bir iş olduğu düşünülür. Ancak, işin içerisine girdiğimde, bu işin, hiç de kolay bir şey olmadığını gördüm. Zorluk, bir kişi tarafından meydana getirilmiş olsa bile, her kitabın, onu meydana getirenden bağımsız bir kişilik olmasından kaynaklanmaktadır. Hattâ, bazan kitaplar, çoğu kez âsi bir çocuk gibi, yazarına isyan etmekte ve kendi nesnel kimliklerini kazanmaktadırlar. Tabî bu nitelikteki bir kitabı tanıtmak zordur.

Kapitalist İdeoloji Üzerine Bir İnceleme, tanıtılması böylesine zor bir kitaptır. Bundan ötürü, burada, bir tartışmayı bitirmeyi değil, sadece bir tartışmayı başlatmayı amaçlıyoruz.

BIÇİM

Başlıklar, altbaşlıklar ve 275 sayfadan oluşan eser, biçimi itibarıyla, akademik/klâsik bir yapı arz etmemektedir. Bu isabetli olmuştur. Gerçekten, seçilen biçim, bir yandan eserin bir çarpıda okunmasını kolaylaştırırken, öte yandan sadece derece almak isteyen öğrencilerin, bazı bilim adamlarının değil, okumaya meraklı herkesin esere yaklaşmasını sağlamaktadır.

Uzunlukları farklı olmakla birlikte, başlıklar ve altbaşlıklar arasında belli bir oran bulunmaktadır. Anlatımda fazlalık yoktur, tasarruf kurallarına uyulmuştur.

Dil basit değil yalındır. Eserde, Türk dilinin, sadece güzelliği değil, aynı zamanda yüksek anlatım gücü sergilenmiştir.

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Eser bir "*deneme*" eseri değildir, bir "*bilim*" eseridir. Eserde titizlikle bilimsel gereklere uyulmuştur. Yazar, kendisinin olmayan her düşüncenin kaynağını göstermeye büyük özen göstermiştir.

BAKIŞ AÇISI, YÖNTEM

Kapitalist İdeoloji Üzerine Bir İnceleme, ne kapitalizmin bir tarihidir, ne de bir iktisadî doktrinler tarihidir. Eserde kapitalist düşünce ve bu düşünceler temel olmak üzere oluşan beşeri toplumsal düzenler, salt felsefî açıdan ele alınmakta ve incelenmektedir.

Eser, katıksız bir felsefe eseridir.

Görebildiğimiz kadarıyla, Eserde, dinî/etik değerlerin değişmesiyle ekonomik-toplumsal yapının değiştiği düşüncesinden hareket edilmiş, genelde tüm açıklamalar bu varsayıma dayandırılmıştır (s.39 vd., 47 vd.). Böylece, yazar, kapitalizm denen toplumsal düşünce/düzen biçiminin ortaya çıkışını açıklarken "*Marksçı Metodoloji*"ye hiç itibar etmemiş olmaktadır¹. Ancak, biz, büyük sıkıntıları olmakla birlikte, marksçı metodolojinin toplumsal birçok sorunun çözümünde hâlâ değerli olduğu kanaatindeyiz.

Gerçekten, yanlış algılamadıysak, yazarın düşüncesinde "*alt yapı*" "*üst yapıyı*" değil, tam tersine "*üst yapı*" "*alt yapıyı*" belirlemektedir. Bu demektir ki, yazar, "normatif/kuralsal âlemi" "özdekçi" bir yaklaşımla değil, salt "tinselci" bir yaklaşımla ele alıp incelemektedir².

İkinci bir adım olarak yazar, kapitalizmin temel ilkesinin "akılcılık" olduğu düşüncesinden hareket ederek (s.55, 65, 95 vs.) kapitalizmin kendisine gerekli olan hukuku yarattığını söylemekle (s.95 vd.), "üstyapı kurumları" arasında esaslı bir fark görmekte, bunun bir sonucu olarak o günün dinî/etik değerlerini, kapitalizmin dolayısıyla kapitalizmle biçimlenen hukukun temeli saymaktadır. Bu, kapitalizm ve hukukunun birlikte oluştuğunun kabul edilmesi demektir.

Bu bakış açısı incelemede titizlikle korunmuştur. İster kabul edelim, ister kabul etmeyelim, seçilen bakış açısı, eseri "*anonim*

1. Marx-Engels, *Concezione materialistica*, Roma, 1959; Labriola, *La concezione materialistica della storia*. Roma, 1965.
2. Tarihsel özdekçilik ve Tinselcilik düşünce tarzları hakkında kısa bilgi için bkz. Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1967, s.371, vd.382 vd.

bilgi yığını" olmaktan kurtarmış, ona bir kimlik, bir kişilik kazandırmıştır.

Öte yandan, incelemede, sürekli analize ve senteze gidilmiş, ilk/iptidai önermelerden daha karmaşık/mükemmel önermelere ulaşılmış, böylece kapitalizm denen beşeri olgu, ustalıkla, salt insan aklından kaynaklanan ekonomik, toplumsal, hukukî bir değer sistemi olarak ortaya konabilmiştir.

İÇERİK

1. *İdeoloji kavramı*

Eserin, ilk yirmibeşinci sayfasında, ideoloji kavramı irdelenmiş, tanım yapılmış, tanımdan hareketle kapitalizm denen ekonomik, toplumsal, hukukî değer sisteminin bir ideoloji olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

İdeoloji, *"insan davranışlarını yönlendiren, inanç unsuruna dayanan, sosyal, siyasî ve ekonomik talepleri içeren fikir sistemi"* olarak tanımlanmıştır. Eserde ideolojinin *"bilim"* olmadığı (s.3 vd.), bir inanç unsuruna dayanmasına rağmen *"din"* olmadığı, ancak bazı hallerde dinin ideolojik bir özellik kazanmasının mümkün olduğu vurgulanmaktadır (s.6 vd., 10 vd.).

İdeolojilerin XX. yüzyılda etkinlik kazandığı, esasen bunların *"lâik kökenli oldukları"* ve yapılarına göre *"katı"* ve *"yumuşak"* ideolojiler olarak tasnif edilebilecekleri, dolayısıyla kapitalizmin mahiyeti icabı yumuşak bir ideoloji olduğu ileri sürülmüştür (s.11). Kapitalizmin uzun ömürlü olması, günün ihtiyaçlarına uyarak kendisini yenileyebilmesi, daha uzun süre yaşayabilecek olması, birçok yerde onun *"yumuşak ideoloji olma niteliğine"* bağlanmıştır.

Öyle sanıyoruz ki, yazar *"bir dinden olmak"* ile *"dinci olmayı"* birbirinden ayırmış, dolayısıyla *"kökten dinciliği"* kendine özgü bir ideoloji saymıştır (s.11). Böylece, belirtilen bu tasnif yanında, ideolojiler, bir yandan lâiklik esasına dayanan ideolojilere, öte yandan din esasına dayanan ideolojilere yer verilerek, açıkça söylenmese bile, zımnen ikinci bir tasnife daha tâbi tutulmuşlardır. Bizce, bu tasnif, isabetli olmuştur.

Devlet, eserde, ideolojik bir yapı olarak gösterilmiştir (s.20 vd. özellikle s.22). Bu düşünceye katılamıyoruz. Modern liberal-

demokratik devletlerin, çoğulculuk ve katılımcılık karakterinin zorunlu sonucu olarak, ideolojik yapılar arzetmesi mümkün değildir. Gerçekten, modern liberal-demokratik devletlerin ideolojisi değil idealleri bulunmaktadır³. İki kavram birbirinden farklıdır. Bu toplumsal hukukî yapılarda ancak siyasî partilerin ideolojileri olabilir. Bununla birlikte, liberal-demokratik devlet olgusu, Kökten dincilik, Faşizm/Nazizm veya Marksizm-Leninizm/Maoizm vs. düşüncelerinde, zorla ortadan kaldırılacak bir düşman olarak görüldüğünden, ideolojik bir yakıştırmanın da hedefi olmuştur⁴. Kapitalist devletin ideolojisinin olduğu doğrudur⁵. Ancak, bu XVIII. yüzyıl, "jandarma devleti"dir.

Eserde, ideolojilerin XX. yüzyıla ait düşünce sistemleri oldukları⁶, ancak iddia edilenin tersine silinmedikleri, özellikle yumuşak ve esnek nitelikli olan kapitalizm düşüncesinin, kısmi olarak karşıt yapılara rastlansa bile, dünyada daha uzun bir süre etkin olacağı ile ri sürülmektedir (s.23, 213 vd).

2. Merkantilizm, Fizyokrasi, Ortaçağ Ahlâkından Kapitalist Ahlâka Geçiş, Kapitalist Zihniyet ve Protestanlık

Eserde kapitalizmin durduğu yerde ortaya çıkmadığına, uygarlığın bir aşaması olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, merkantilizmin özellikle "ticari kapitalizmin" gelişmesine etkili olduğu, bu suretle "endüstri kapitalizmin" temellerinin atıldığı (s.25 vd.), fizyokrasinin kapitalizmin maddî ve hukukî altyapısını oluşturduğu (s.33 vd.), böylece fizyokrasinin kapitalist düşünce sisteminin oluşmasında bir aşama teşkil ettiği (s.38) vurgulanmaktadır.

Öte yandan, eserde, kapitalizmin yeni bir ahlâk anlayışıyla ortaya çıktığı, bu ahlâk anlayışının ortaçağ ahlâk anlayışından tamamen farklı olduğu vurgulanmakta, Osmanlılardaki "esnaf ahlâkı" üzerinde durulmaktadır (s.39 vd.). Ancak, "ortaçağ ahlâk anlayışı" ile "ortaçağ feodal-teokratik toplumsal düzenleri" arasında bir bağın bulunup bulunmadığı hususu tartışılmamıştır. Buradan protestanlık ve kapitalizm ilişkisinin incelenmesine geçilmiştir.

3. Hafizoğulları, Kırgızistan Türkiye Hukuk Haftası ve Kırgızistandan İzlenimler, Türk Yurdu, 74, c.13, 1993, s.13, Türk Hukuk Düzeninde İfade Hürriyetini Kayıtlayan Hükümler, İHMD, Ocak 1995, C.III/Sayı1, s.28 vd.
4. Lenin, Stato e rivoluzione, Roma, 1968, s.59 vd.
5. Mantovani, Diritto penale, PG., Padova, 1978, s.7.
6. Bkz. Duverge, Introduzione alla politica, Bari, 1966, s.95 vd.

"Kapitalist zihniyet ve protestanlık" başlığı altında Batı Avrupa hıristiyanlık inanış biçimleriyle, kapitalist zihniyet arasında ilişki tartışılmıştır. Bu doğaldır; çünkü bir düşünce sistemi, toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak kapitalizm, bu âlemde ortaya çıkmıştır. Gerçekten, Luther, Calvin ve Katolik Kilisesi arasındaki mücadele bir anlamda kapitalist düşüncenin ahlâki altyapısını oluşturmuştur⁷. Eserde bu husus tartışılmış, bir kapitalist zihniyetin oluşmasında Calvinizm düşüncesinin ve bunun bir uzantısı niteliğini taşıyan İngiliz Puritenlerinin (s.50) etkili olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, kapitalist bir zihniyetin oluşmasında, Darwinci düşüncenin, özellikle "seleksiyon" ilkesinin payının olduğu da vurgulanmıştır (s.62).

Böylece eserde, kapitalizm zihniyetinin, etkilenmiş olmakla birlikte, belli bir dinî inancın veya dinî etiğin ürünü olmadığı ve onun "tekeline" bulunmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır (s.63, 82 vd.). Zaten, varılan bu sonuç, kapitalizm düşüncesi ve lâiklik arasında zorunlu bir bağın kurulmuş olması ile de doğrulanmış olmaktadır (s.119 vd.)

Etik yönünü bazı dinî inanışlarda bulsa bile, kapitalizmin, sonunda bilimsel pozitivizm düşüncesine dayandırılmış olması, çok büyük bir başarıdır. Bugün bu sonuç, özellikle ülkemiz bakımından büyük önem taşımaktadır.

3. Kapitalizmin temel nitelikleri

Kapitalizmin temel niteliğinin "rasyonalizm" olduğu belirtilmektedir (s.65). Kapitalist sisteme tutarlılık sağlayan, ideoloji değildir, hesap ve kazanç düşüncesidir" (s.66). Kapitalist düzeni diğer toplumsal düzenlerden ayıran özellik, "artı değeri" almak için ücreti araç olarak kullanması ve bu suretle düzenin üzerine oturduğu "kapital" denen bir değer oluşmasıdır (s.67). Kapitalizmde, beşeri faaliyet, en yüksek parasal çıkarı elde etmeye yönelmiştir (s.67). Bu yapıda, toplumsal/ekonomik dengeyi sağlayan unsur, "fiat mekanizması"dır. Bu cihaz sayesinde, bozulan toplumsal/ekonomik dengelerin, yerini yeni dengelere bıraktığı (s.68), böylece toplumsal/ekonomik hayatın mekanik bir düzenlilik içerisinde varlığını sürdürdüğü kabul edilmektedir.

7. Bkz. Ruggiero, Rinascimento Riforma e Controriforma, Storia della filosofia, Laterza, Bar. 1968, vol. I, cap. III, IV, s.167 vd, 220 vd.; Croce, Storia d'Europa, Laterza, Bari, 1965, s.22 vd.

Kapitalizmin, hem faizi hem de toprak rantını, ekonominin gerekli kurumları saydığı kabul edilmiştir (s.69).

Eserde, ayrıntılı bir biçimde, kapital ve emek arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Öte yandan, eserde, kapitalizmin ilerlemeci/evrimci karakteri belirtilmiş ve bunun nedeninin "tüketicinin sistem içinde sahip olduğu öncelik olduğu" vurgulanmıştır (s.74).

Kapitalizmin nitelikleri arasında "rekabete" özel bir yer verilmiştir (s.74 vd.) Organik bir bağıntısı olmamakla birlikte, bu başlık altında, bir az da dağınık bir biçimde, kapitalizmin bazı ilkelerine/esaslarına yer verilmiştir (s.79 vd.): Kapitalizm, doğaya karşı ilgisiz bir tutumu benimsemiştir. Fikir ve fikir ürünleri, kapitalist ideoloji tarafından iktisadî anlamda mal olarak değerlendirilmiştir⁸. Kapitalist sistem ahlâkın ferdi bir sorun olduğunu kabul etmektedir⁹. Kapitalizm kişisel çıkarla toplum yararı arasında bir özdeşliğin bulunduğunu savunur. Kapitalist toplumda rasyonalizm, burjuva yaklaşımı, serbest pazar ve emeğin hürriyeti değer kazanmıştır. Avrupadaki gelişim sürecinde, kapitalizm, "şehir hayatı ile ilgili bir ideoloji" olmuştur. Ülke ekonomisi açısından ele alındığında, kapitalizm rasyonel bir özellik değil, irrasyonel bir özellik sergilemektedir.

Gene, rekabet başlığı altında, yazar, kapitalizmin herhangi bir dinî inanç sistemiyle ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür ve onun bir "teoloji" olarak algılanamayacağını özenle vurgulamıştır. Hıristiyanlık dini ile kapitalizm düşüncesi arasında organik bir ilişki ol-

8. Bu noktadan hareketle, yazar, anti kapitalist kitapların, oyunların, film vs'nin pazarı olmak şartıyla kapitalizm tarafından hoşgörüle karşılandığını ileri sürmüştür. Ancak, tabii hukuk ikliminde hazırlanmış olan ceza kanunlarına örneğin Zanardelli Kanununa baktığımızda biz bu tür bir genellemeye katılmıyoruz.

Öte yandan, yanlış anlamadıysa, kapitalizmin nazizim, faşizim vs. ile bağdaşabildiği ileri sürülmüştür (s.80). Biz bir düşünceye de katılmıyoruz, çünkü bu ideolojilerin kapitalizmin bazı esaslarını benimsemiş olmaları demek bunların kapitalizmle bağdaşmaları demek değildir. Faşizm ve nazizmin ekonomik yapıdaki bazı benzerlikler hariç, kapitalizm dediğimiz düşünce sistemiyle pek ilgileri bulunmamaktadır. Tarihte, Nazizim ve Faşizmin kapitalist Devleti yıkararak yerine geçmiş olması, düşünceimizin açık kanıtıdır.

9. Ancak bu genellemeyi dikkatle algılamak gerekmektedir. çünkü liberal, düşünce ikliminde hazırlanmış olan ceza kanunlarında, örneğin Zanardelli kanununda, Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Cürümlere özellikle yer verilmiş olduğu gözlenmektedir. Bu düzenlemelerde ahlak ferdi bir değer olmak yanında ayrıca toplumsal bir değer olarak algılanmıştır.

duğunu ileri süren dinci bazı düşünceler karşısında, varılan bu sonuç gerçekten ilgi çekicidir. Ülkemizin iç karartan bugünkü gerçekleri karşısında, biz, söz konusu bu düşüncenin yeterince rahatlatıcı olduğu kanaatindeyiz.

4. Kapitalizm ve Devlet

Eserde, devlet açıklanırken, "toplumsallaşma", dolayısıyla "siyasallaşma" kavramları üzerinde durulmamış, sadece Devlet bir "veri" olarak ele alınmış, bunun bir sonucu olarak da "Devletin asıl görevinin" neden ibaret olduğu hususu tartışılmış, böylece kapitalizmle Devlet arasındaki bağıntı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Devletin asıl görevinin "mülkiyet hakkının güvence altına alınması" olduğu kabul edilmiştir. Devlet kelimesinin, etimolojik olarak da, hâkimiyet ifade eden mülkiyet kelimesinden gelmiş olduğu vurgulanmış; (s.85 vd.) bu arada kapitalizmin, Devleti, doğal, zamanla sınırlı olmayan bir sosyal bütünlük olarak değil; fakat kendi güvenliklerini korumak için birleşen fertlerin oluşturduğu bir kurum olarak nitelendirmek eğiliminde olduğu vurgulanmıştır (s.86)¹⁰.

Hürriyetlerin sağlanmasıyla ve güvence altına alınmasıyla kapitalin bir ilgisinin bulunmadığı, kapitalin Devlet iktidarıyla olan ilişkisinin sadece pragmatik bir önem taşıdığı ileri sürülmektedir (s.86). Hattâ, kapitalizmle hürriyetler arasında bir korelasyonun bulunmadığı ifade edilmiştir (s.87). Ancak, biz aynı düşüncede değiliz. Kapitalizmi ortaya çıktığı çağın düşüncelerinden soyutlamak mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, kapitalizmin yeşerdiği çağın, "aydınlanma çağı" olduğunu görüyoruz. Bu çağı vurgulayan özellik hürriyet kavgalarıdır¹¹.

Eserde Marksizmin Devlet anlayışına yer verilmiştir. İfade edildiğine göre, kapitalist Devlet, kapitalist sınıfın çıkarlarının bekçisi olmuş ve kapitalist sınıfın mülkiyetini koruma görevini üstlenmiştir (s.87 vd.). Bu açıklamalarda öyle sanıyoruz ki, Marksizmin Devlete sınıfsal bir nitelik verdiği söylenmekte ve bunun ise doğru olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

10. Bu açıklamalara rağmen "Tabii hukuk düşüncesi" ile Liberalizm/Kapitalizm arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı hususunun tartışılmaması bizce bir eksiklik olmuştur.

11. Croce, Storia, cap. 3-5.

Gerçekten, denmektedir ki, "kapital olmadan devlet varlığını sürdürebilir" "böyle bir durumda devlet köklü bir değişikliğe uğrar", "ancak devlet ortadan kalkarsa kapital rejim varlığını birgün bile devam ettiremez" (s.89), "kapitalizm doğrudan iktidara gelerek devleti yönetmek gibi bir yaklaşım içerisinde olmamıştır" (s.91). Bu açıklamalarla, Marksizmin ifade ettiğinin tersine, Devletin sınıfsal bir yapı arz etmediği, kapitalizmle Devlet arasında Marksçılığın anladığı bir biçimde organik bir bağın bulunmadığı kanıtlanmak istenmektedir. Biz bu düşünceye katılmıyoruz. Dün kapitalizmle onun meydana getirdiği Devlet arasında zorunlu bir bağıntı kurulmuştur. Bundan ötürüdür ki, Devlet, kapitalizmin karşıtı ideolojilerin her zaman boy hedefi olmuş, gerçekten Devletin yıkılmasıyla kapitalizmin de yıkılacağına inanılmıştır¹² Böyle olmakla birlikte, eserde yer alan açıklamalar kendi bütünlüğü içinde bir çelişki değildir, çünkü açıklamalar kendi mantığı içerisinde tutarlıdır. Gerçekten, yazar "temelde kazanç unsuruna dayanan kapitalizm için, millî veya milletlerarası düzeyde belli bir yönetim biçiminin zorunluluk olmadığını söylemekte herhangi bir yanlışlık yoktur" (s.94) diyerek, kapitalizmin, her çeşit Devlet düzeniyle bağdaştığını ifade etmek istemiştir.

5. Kapitalizm ve hukuk

Eserde, kapitalizm ve hukuk arasındaki bağıntıya dikkat çekilmiş ve kapitalizmin hukukunu kendisinin yarattığı ifade edilmiştir. Hukuku vurgulayan özellik, kapitalizmi vurgulayan özelliktir: Bu, akılcılıktır. Akılcılık, kural hukuku sisteminin benimsenmesinde (ancak İngiltere için bkz. s.100), böylece kapitalizmin muhtaç olduğu hukukî güvenceyi sağlamada etkili olmuştur. Roma hukuku, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu hukukî atmosferi Avrupa'da sağlamıştır. Gerçekten, "toplumun hukuk tarafından düzenlenmesinin gerekli olduğu" şeklindeki Roma hukuku anlayışına dönüş, yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur (s.95).

Ancak, eserde, tabii hukuk düşüncesi ile kapitalizm arasında bir bağıntının bulunup bulunmadığı üzerinde durulmamıştır. Tabii hukuk düşüncesi ile kapitalizm arasında bir bağın bulunduğu kuşku yoktur, çünkü her ikisinin temelinde de "Aydınlanma dönemi" vurgulayan akılcılık düşüncesi bulunmaktadır. Tabii hukuk düşüncesinin XVIII. yüzyıl toplum, hukuk ve Devlet anlayışında etkisi büyük olmuştur. Bu konuda Fransız Devrimini hatırlamak ye-

12. Lenin, Stato, s.71 vd.

terlidir. Hattâ, bugün, günümüz liberal-demokratik Devlet düzenlerinin temelindeki düşüncenin, tabii hukuk düşüncesi olduğunu söylemek yanlış değildir¹³.

Eserde, kapitalist hukukun ilkeleri arasında en başta sözleşme hürriyetine yer verilmiştir. Kapitalizmle statüye dayanan feodal hukuk, yerini sözleşmeye bırakmıştır. Yazar, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında, endüstri ve ticarete meydana gelen gelişmelerin, büyük şirketlerin etkinlik kazanmasının, hızlı kentleşmenin, insan hayatını ve bu hayatı düzenleyen kuralları etkilediğini, özellikle iş ilişkisi alanında hizmet sözleşmesinin yerini, geniş ölçüde toplu iş sözleşmesinin aldığını, işçi-işveren ilişkisinde Devlet müdahalesinin belirgin bir hale geldiğini ifade etmektedir (s.96). Öte yandan bu oluşumda, iltihakî sözleşme, yığın sözleşmesi tiplerinin öneminin arttığı vurgulanmaktadır (s.97).

Mülkiyet hakkının ve onun tamamlayıcısı olan miras hakkının, kapitalist hukuk düzeninin önem verdiği iki temel hak olduğu vurgulanmaktadır. Mülkiyet hakkı, bu anlayışta mutlak bir haktır (s.97 vd.) Öte yandan, gelişmiş kapitalist ülkelerde, kapitalist teşebbüsün tipik örneği olarak anonim şirketlerin giderek önem kazandığı, böylece mülkiyet hakkındaki düşüncelerin değişime uğradığı, dolayısıyla yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıktığı belirtilmiştir (s.103 vd.). Kapitalizmin az masraflı ve süratli yargılama ilkesini benimsediği ifade edilmektedir (s.106).

Eserde, çalışma hayatını düzenleyen kanunların özellikle XX. yüzyılda önem kazandığını; çalışma ve sosyal güvenlik kanunların çıkarıldığı, ancak bunun kapitalizmin karşıtı toplumcu düşünceler tarafından sağlandığı ileri sürülmüştür. Öte yandan, tüketicinin korunmasının ve hileci iktisadî teşebbüslerin faaliyetlerinin önlenmesinin özellikle XX. yüzyılda önem kazandığı belirtilmiştir (s.108). Gene, kapitalizmin, sorumluluğu kusura dayandırdığı, ancak, XX. yüzyılda kusura dayalı sorumluluk yanında objektif sorumluluğun da giderek önem kazandığı vurgulanmaktadır (s.109).

Eserde, kapitalizm ile kuvvetler ayrımı ilkesi arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığı tartışılmıştır. Yazar, kuvvetler ayrılığı ile kapitalizm arasında organik bir bağın bulunmadığını; zira kapitalizmin totaliter Devlet düzenlerinde de söz konusu olabildiğini, tabii bu halde, hukukun temel ilkesinin "kuvvetler ayrılığı, olama-

13. Bkz. Delmas, Avrupa Uygarlık Tarihi, İstanbul 1973, s.107 vd.

yacağını, "kuvvetler birliği" olacağını söylemektedir (s.110). Kapitalizmden sadece bir toplumun "ekonomik düzeni" anlaşılırsa yazara katılmamak mümkün değildir. Ancak, kapitalizmden bir toplumun ekonomik düzeni yanında, o toplumun hukukî, toplumsal, siyasî düzeni de anlaşılırsa, yani liberal-kapitalist toplumsal yaşama biçimi teokratik-feodal toplumsal yaşama biçiminin karşısı olarak algılanırsa, bu halde yazara katılmamıza imkan yoktur, *çünkü bugün, "kuvvetler ayırımı" ilkesi, liberal-demokratik Devlet düzenlerinin bir olmazsa olmaz şartını oluşturmaktadır*¹⁴

Yazar, günümüzde de çok önemli olan bir noktaya parmak basmaktadır. Gerçekten yazar, ABD'den de örnekler vererek demektedir ki, "her hukuk düzeni kendi varlığını onu yıkmak isteyen tehlikelere karşı korumak durumundadır" ve "bu konuda kapitalist hukuk düzeni ve diğer hukuk sistemleri arasında herhangi bir farklılık yoktur" (s.110). Biz yazara gönülden katılıyoruz. Ancak, yazarın eserinin 79-80. sayfasında yer alan düşünceleriyle, 110-111. sayfalarında yer alan düşüncelerinin çelişkili olduğu, konuyu yeterliğe ve açıklığa kavuşturmanın gerekli bulunduğu kanaatindeyiz. Bugün, birçok yerde, en azından ülkemizde, özellikle "propaganda suçları" söz konusu olduğunda, ifade hürriyetinin sınırının neden ibaret bulunduğu hususu azami tartışma konusudur¹⁵.

Yazar, son olarak "ayrıcalıklı/imtiyazcı/sınıfçı ceza hukuku" anlayışından, "demokratik ceza hukuku" anlayışına geçişi¹⁶ vurgulamaya çalışmış (s.111); günümüzde doğal çevrenin korunmasının önemine işaret etmiştir (s.112).

Eserde, "Kapitalizm ve Hukuk" üstbaşlığı altında, altbaşlıklar olarak "Anti-Trust Kanunları", "Leasing, factoring, forfaiting" ve "İâiklik" konularına yer verilmiştir. "Anti-trust Kanunları" başlığı altında, kapitalist düzende rekabeti giderici oluşumlara (*karteller*) karşı, rekabeti koruyucu hukukî mekanizmalar anlatılmıştır (s.113 vd.). Leasing, factiron, forfaiting başlığı altında, kapitalizmin gelişmesi veya evrimiyle birlikte, değişen ve gelişen iktisadî, ticarî ha-

14. Mosca, Storia delle dottrine politiche, Bari, 1966, s.189 vd.

15. Hafızoğulları, Liberal Demokratik Bir Hukuk Düzeninde İfade Hürriyetine Sınırı, İHMD, Ekim 1994, s.2/2, s.10 vd.; TCK'nun 142. Maddesinin Türk/İtalyan Hukuk Düzeninde, Anlamı, Kapsamı ve Sınırları, ABD, 1989/6, s.1045 vd.; TCK'nun 141, 142 ve 163 Maddeleri Üzerine Düşünceler, G.Ü. Eğitim Fak. Der. c.6, s.1, s.261 vd.; Acar, Hukuk Düzenimizde Düşüncenin Açıklanmasının Cezalandırılması ve Cezalandırmanın Sınırı, ABD, 1995, Sayı 3, s... dp.48.

16. Bu konuda bkz. Mantovani, Diritto penale, s.5-8.

yatın, modernize edilmiş yeni hukukî müesseseler yarattığına işaret edilmiştir (s.117 vd.). O halde, kapitalizm, yazarın düşüncesinde, "statik bir durum" olmamakta, ama sürekli kendini yenileyen, hep bir evrim içerisinde olan "dinamik bir süreç" olmaktadır.

Öyle sanıyoruz ki, eserde, "kapitalizm ve hukuk" başlığı altında lâikliğe yer verilirken, bir yandan lâiklikle kapitalizmin, öte yandan hukukla lâikliğin ilişkisi kurulmuştur. Gerçekten, denmektedir ki, "Kapitalizmin ideoloji olarak lâik olduğu şüphenin dışındadır". "Temel amacı, kazanmayı; daha çok kazanmayı teşvik etmek olan kapitalizmin, herhangi bir dinî görüşe veya inancıya üstünlük tanıması veya herhangi bir dinî görüşün yanında yer alması, söz konusu olamaz (s.121). Öte yandan, farklı tezahürleri de gözönünde tutularak, "Devletle din arasındaki ilişkinin düzenlenmesinden" söz edilmekle, lâikliğin salt siyasî-hukukî bir kavram olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır (s.121). Yazar, ortaçağ düşüncelerine yer verdikten sonra (s.119), lâikliği, lâikliğin bir tezhürü/bir sonucu olan "din ve vicdan hürriyeti" ile tanımlamıştır (s.120).

Genelde bu düşüncelere gönülden katılmakla birlikte, biz lâikliği yazardan çok daha farklı algılıyoruz. İster kralcı Devlet düzenleri, ister Cumhuriyetçi Devlet düzenleri söz konusu olsun, lâiklik, toplum düzenini kuran, toplumu yaratan iradenin, yani hukukun kaynağının sadece beşeri irade olması esasıdır. Cumhuriyetçi Devlet düzenleri söz konusu olduğunda lâiklik, egemenliğin kaynağının beşeri irade olması, yani egemenliğin kaynağının millet/ulus/halk olması demektir. Bu ilkedен iki temel hak ortaya çıkmaktadır: kanun önünde eşitlik, din ve vicdan hürriyeti¹⁷.

6. Kapitalizm ve Savaş

Bilindiği üzere, marksizm, kapitalizmle savaş arasında zorunlu bir bağıntı kurmuştur¹⁸. Kapitalizmin savaş karşısındaki durumuyla ilgili düşüncelere dikkat çeken (s.124 vd.) yazar, "Devlet iktidarının ve gücünün iktisadî menfaatleri korumak amacıyla kullanıldığı bilinen bir gerçektir" varsayımından hareket etmekte (s.123) ve sonuçta "Aslında kapitalizmin savaş karşısındaki durumu, devlet ve

17. Hafızoğulları, Laiklik, ERDEM, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, c.7, say.20, Ocak 1991, s.349 vd.; Türk Hukuk Devrimi ve Laiklik, Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1992, s.609 vd.; Mosca, Storia, s.189, özellikle bkz. Hırş, 296.

18. Farklı bir görüş olarak bkz. Aydemir Ş.S. İnkılap ve Kadro, İstanbul 1986, s.87 vd.

kapital arasındaki ilişki konusundaki değerlendirmeye bağlı bulunmaktadır. Devlet, kapitalden bağımsız veya kapitalin üstünde ise, savaş durumunun da doğrudan devletle ilgili olduğunun kabul edilmesi gerekir. Devlet kapitale bağımlı bir uydu sayılırsa, o zaman da devletin savaş kararının, kapitalin istekleri doğrultusunda oluştuğu söylenebilir" sonucuna varmaktadır.

7. Yazarlar ve fikirler

Eserin bu bölümünde, toplumların, kapitalizm denen toplumsal, ekonomik (malî), siyasî ve hukukî örgünleşme biçimini, ferdî-toplumsal yaşam tarzını kuran, geliştiren, irdeleyen ve yenileyen yazarlara ve düşüncelerine yer verilmiştir (s.131 vd.)

Bu bölümde, kapitalizm, değişen, gelişen, kendisini yenileyebilen bir toplumsal düzen biçimi olarak algılanmaktadır.

Bu cümleden olarak, yazar, birçokları arasında Keynes'e özel bir önem vermekte ve onun düşüncelerini kapitalist teoride önemli bir dönüm noktasının işareti saymaktadır, çünkü Keynes, Devleti ekonominin dışına çıkararak anlayış yerine, Devletin ekonominin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşünün etkinlik kazanmasını sağlamıştır. Yazar, iktisadî liberalizme en öldürücü darbenin Keynes tarafından vurulduğu, onun döneminde Devletçiliğin bilimsel ve entellektüel açıdan saygın bir konuma geldiği kanaatindedir. Sonuç olarak, şunu demektedir; "Unutmamak gerekir ki, Keynes, kapitalizmin XX. yüzyılda karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelinemez özellikler taşımadığını, özel teşebbüs rejiminin her şeye rağmen korunup yaşatılabileceğini öngören önerileri ile, ekonomik düşünceleri derinden etkilemiştir" (s.150 vd., 156, ayrıca bkz. s. 198).

8. Anonim şirket

Anonim şirketin, kapitalist düzende doğuşu, yeri, işlevi ve geleceği irdelenmiştir (s.185 vd.). Kapitalist düzende, küçük aile şirketlerinin giderek yerlerini dev teşebbüslere bıraktığı, anonim şirketlerin gelişmesiyle küçük üretim ünitelerinin yerini teknelci büyük ünitelere terkettiği vurgulanmış, dolayısıyla günümüzde anonim şirket hissedarlarının sadece kazanacağıyla ilgilenen bir rantiyeye olduğu belirtilmiştir. "Anonim şirket sayesinde çok sayıda insanın serveti büyük bir teşebbüste birleşmekte, servetin tek elden yönetimi söz konusu olmaktadır". İşte bu durum, profesyonel şirket yöneticiliği mesleğinin doğmasına neden olmuştur (s.189 vd.).

Öyle sanıyoruz ki, yazar, önceki açıklamaları ve bu açıklaması ile, marksizmin dünkü burjuvazi-proleterya kategorik ayırımının artık pek geçerli olmadığına dikkat çekmek istemektedir.

9. 1929 bunalımı

Burada, 1920 yılından itibaren kapitalist ülkelerde üretimin arttığı, gelirin yükseldiği, yeni teknolojilerin hayatı etkilemeye başladığı, taşımacılık alanında ilerleme kaydedildiği, elektrik kullanımının yaygınlaştığı, hizmet sektörünün geliştiği, sendikalar aracılığıyla işçilerin seslerini daha çok duyurdukları, ancak 1929 iktisadî bunalımının ilk izlerinin 1914 savaşı ile başladığı, bu savaşın Avrupanın dünya ekonomisindeki rolünü küçülttüğü, 1917 ihtilâliyle Rusya'da sosyalist bir rejimin kurulduğu, 1923 yılında İtalya'da Faşizmin işbaşına geldiği vurgulanmakta ve 1929 iktisadî bunalımının Amerika'da başladığına işaret edilmektedir.

Yazar, Amerika'da, 1929 iktisadî bunalımının, kapitalizmden fedakârlık yapılarak değil, gene kapitalizmin kuralları içerisinde kalınarak atlatıldığını, kapitalizmin temel ilkelerinin özenle korunduğunu, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan bunalımın özellikle Keynes'in düşüncelerinden yararlanılarak atlatıldığını belirtmektedir (s.193 vd.)

10. Yeni bir kapitalizm mi

Yazar, bu başlık altında, son yıllarda oluşan "yeni bir kapitalizmin oluşmakta olduğu düşüncesini" değerlendirmektedir. Gerçekten, yeni kapitalizm anlayışında, "ferdin zaferi kollektifin çöküşünü müjdelemektedir". Kapitalizmin gelişmesi, burada, üç aşamada değerlendirilmiştir. 1791 de başlayan birinci aşamada, "Devlete karşı kapitalizm" söz konusu olmuştur. 1891 de başlayan ikinci dönemde Devlet denetiminde kapitalizm uygulaması önem kazanmıştır. 1991 yılından sonraki kapitalizm ise Devlet yerine kapitalizm olarak isimlendirilebilir. Üçüncü dönemde, Devletin küçültülmesi, mevzuatın azaltılması, özelleştirme ve sosyal güvenliğin yeniden sorgulanması öncelik kazanacaktır (s.203). Kapitalizmin en büyük özelliğinin insanın doğasına uygunluğu olduğu ileri sürülmüştür (s.209). Kabul etmek gerekir ki, esnek bir ideoloji olması, dogmatizmden uzak bulunması kapitalizmin iki yüz yıllık tarihi içinde onu başarıya götüren temel nedenlerden birisi olmuştur (s.209). Rusya'da Marxist sistemin yıkılmasından sonra, kapitalizm, alternatifi olmayan bir ideoloji konumuna gelmiştir (s.210). Yazar, konuyu şu de-

ğerlendirmesiyle bitirmektedir: İnsanlığın uygarlık ve çağdaşlık yolundaki hayatında nasıl siyasî demokrasi önemli bir aşama olmuşsa, sosyal adalet anlayışı da siyasî demokrasinin teminatı olarak saygın bir yere sahip olmuştur. Kapitalist senaryonun büyük yazarı John Stuart Mill ve Keynes de sosyal adaletçi uygulamaları desteklemişlerdir. İnsanlığın iyiye ve güzele olan yürüyüşünde önemli bir aşamayı temsil eden sosyal adaletten geriye dönüş olduğu düşünülemez.

Görüldüğü üzere, yazar, bu düşüncesiyle uygarlığa katkısı yönünden sosyalist ve sosyal demokrat düşüncelere pek fazla itibar etmemektedir. Esasen, bu düşünceden, genelde sosyal adalet düşüncesini savunmayı ilke edinen sosyal demokrat düşüncelerin, aslında kapitalist düşüncenin bir türevidir olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Ancak biz bu düşüncelere katılmıyoruz, çünkü uygarlığın bu kesitinde büyük bir darbe almış olmalarına rağmen, örneğin bir "emek teorisi" olmak iddiasında olan sol düşünceler, en azından 1848 yılından bu yana, kapitalist düşünce tarzı ve uygulamalarla mücadelede çok başarılı olmuş ve doğrusunu söylemek gerekirse bugünkü uygarlığı, bize, sol düşüncelerin kapitalizme karşı bitmeyen mücadelesi armağan etmiştir. Öte yandan, bu tarz bir düşünce, zorunlu olarak, bünyesinde, düşüncede ve örgütlenmede çoğulculuğu giderme tehlikesi taşımaktadır. Oysa, bugün, kapitalist ideoloji yanında sosyalist ve sosyal demokrat, hattâ dinci ideolojilere, bunların örgütlenmesine, dolayısıyla siyasal katılımcılığa yer vermeyen bir toplumsal düzeni, demokratik olarak nitelendirmek kolay değildir.

11. Kapitalizmin geleceği

Burada, kapitalizmin geleceği hakkındaki görüşlere yer verilmiştir.

Bir görüş, kapitalizmin birgün çökeceği, ikinci görüş, kapitalizmin birgün çökerek sosyalizme yol açacağı; üçüncü görüş, özellikle sosyalist düzenlerin çöküşü karşısında, kapitalizmin hayatı hakkında doğru bir değerlendirmenin yapılamayacağı, kapitalizmin önümüzdeki birkaç nesil boyunca da devam edeceği, ancak sonraki zaman için tahminde bulunmanın zor olduğu kanaatindedir (s.213 vd.).

Öyle sanıyoruz ki, burada, bir dördüncü düşünceyi de eklemek gerekmektedir. Bugün, bazı islâmî-dinci görüşler, bir gün özünde âdil olmayan kapitalizm ve sosyalizmin mutlaka yıkılacağını, yerine özünde âdil olan İslâmî-dinî bir düzenin geleceğini, bazıları bunun mutlaka şiddet yoluyla olacağını ileri sürmektedir¹⁹.

12. Türkiye'de kapitalizm

Bu konu "Osmanlı Devletinin İktisadî Yapısı", "Osmanlı Döneminde Kapitalizm Tartışması", "Cumhuriyet Döneminde Kapitalizm" olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Birinci başlık altında yapılan incelemede, Osmanlı toplum yapısının, kapitalist sistem için elverişli şartlara sahip olmadığı sonucuna varmıştır. Osmanlı toplumunda, merkezîyetçi mutlak iktidar, kapitalizmin gelişmesi bakımından engel oluşturmuştur. Ayrıca, Osmanlı toplumunda kapitalizmin, oluşması için gerekli fikir ve manevî atmosfer mevcut olmamıştır (s.221 vd.) Bizce varılan bu sonuç, bugün sağlıklı düşünmemiz için, önemli bir nirengi noktası oluşturmaktadır.

İkinci başlık altındaki açıklamalarla, Osmanlı Devletinde kapitalist düşüncenin bir envanteri çıkarılmış ve bazı sonuçlara varılmıştır. Osmanlı Devletinde, kapitalizmin, ancak XIX. yüzyılda tartışma konusu olabildiğine dikkat çekilmektedir. Açıklamalar, kapitalizmin, ancak Tanzimatın ilânından sonra tartışılabilirdiğini, ilkel de olsa, ancak bu dönemde iktisadî liberalizm düşüncesinin örgünleşme zemini bulunduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular bizce çok önemlidir, çünkü başka ülkelerde rönesans ve reform hareketi gerçekleşirken ve arkasından sanayî ve endüstri devrimi olurken, uygar uluslar, toplumsal, ekonomik, siyasî yapılarını yeniden gözden geçirirken, Osmanlı Devletinde, klâsik ilk ciddî ekonomi kitabının, o da Fransız iktisatçılardan ilham alınarak (!), Ohannes Paşa tarafından 1881 yılında yayınlanmış olması, cehaletin kol gezdiği günümüz Türk toplumunda, elbette çok ilgi çekici ve çok düşündürücüdür.

Üçüncü başlık altında Cumhuriyet dönemi değerlendirilmiştir. 1922 yılında Keynes'in Versay Barışının iktisadî sonuçları ile ilgili olarak yazdığı, gâlip devletlerin yenik düşenlere uyguladığı ekono-

19. Sıddık K., Dr., Evrensel İslam Çağrısı, Türkçesi Selçuk Yılmaz, Birleşim Yayın Dağıtım, Ankara, 1986, Refref Z., İrana Nasıl Bakmalı?, Ankara 1968.

mik politikayı eleştiren kitabı Türkçe'ye çevrilmiş ve 1922 yılında yayınlanmıştır. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongerede Türk toplumunun toplumsal, ekonomik, siyasî ve hukuki temel yapısı belirlenmiştir. Gerçekten, 1924 Anayasasıyla birlikte, liberal Devlet düzeni, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin düzeni olmuştur (s.236 vd.). Ancak, 1929 ekonomik bunalımı, Devletin ekonomik hayata müdahalesi sonucunu doğurmuş, dolayısıyla 1930 yılından itibaren "devletçilik" esas gündeme gelmiştir (s.238). Böylece, kısmen iktisadî liberalizmden vazgeçilmiş, devletçilikle "sömürge ekonomisi yerine millet ekonomisi yaratmak" gayreti²⁰ içerisine girilmiştir (s.239 vd.) Türkiye'de siyasî yapı değişikliği olmuş, 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti, "iktisadî liberalizm ilkesini" benimsemiştir. Bu dönemde kapitalist politikalar ülkede etkinlik kazanmıştır (s.242). 1924 Anayasasına, 1937 yılında konan Devletçilik ilkesine, 1961 Anayasasında yer verilmemiştir. Ayrıca, bu anayasada "iktisadî liberalizme daha geniş bir hukukî çerçeve" sağlanmıştır (s.243). Türkiye'de kapitalistleşme sürecinde 24 Ocak 1980 kararları, önemli bir dönemece temsil etmektedir. Bu kararların "Türkiye'yi liberal ekonomik döneme geçireceği ileri sürülmüştür". 1989 yılında Türk parasının "konvertibl" kılınması, kapitalistleşme sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (s.244). Bu başlık altında, sonuç olarak bunalım dönemleri bir yana bırakılırsa, "Türkiye'de 1900 yılından itibaren kapitalizme geçiş süreci yaşandığı söylenebilir" sonucuna varılmıştır (s.244 vd., 248).

13. Sonuç

Sonuç kısmı, eserin basit bir özeti değildir, eserde yer alan düşüncelerin yeni bir sentezidir. Bundan ötürü, sonuç, içeriği ve yorumu bakımından, en az eserin diğer bölümleri kadar özgündür...

Yazar, ideolojilerin yaklaşık iki yüz yıl sürmüş olan macerasının günümüzde sona erdiği görüşüne katılmamaktadır. Ona göre, insanlığın ideolojilerle ilgili iki yüz yıllık macerası, ideolojileri dogmatik ve pragmatik olarak iki ayrı kategoride değerlendirmek imkânı vermiştir. Günümüzde marksist ideolojiler çökerken, kapitalizmin kazandığı başarı, herhalde onun esnek/pragmatik niteliğinden gelmiştir. Kapitalizm, tarihi boyunca farklı şekillerde savunulmuştur. Bundan dolayıdır ki, tek bir kapitalizm yerine, kapitalist ideolojinin farklı yorumlarından söz etmek daha doğru olur. Önü-

20. Aydemir Ş.S., *Inkilap*, s.175 vd.

müzdeki birkaç neslin hayat süresi boyunca, kapitalizmin etkili bir ideoloji olacağı tahmininde bulunulabilir.

Para kazanmak için iktisadî araçların bilinçli ve sistemli şekilde kullanılması şeklindeki bir rasyonalizm, insanlık tarihinde ilk kez, kapitalizmin sayesinde etkinlik kazanmıştır. Kapitalizm ilk önce ticarî kapitalizm olarak tarih sahnesinde görülmüştür. Kapitalizmle birlikte "emeğe hürriyet" sağlanmıştır. Kapitalizm, rekabet ilkesinin, ekonominin hayat damarı olduğu görüşünü taşımıştır. Kapital-Devlet ilkesine gelince, Devlet, kapital olmasa da varlığını sürdürebilir, buna karşılık, Devlet gücü ve organizasyonu olmadan, kapital, varlığını devam ettiremez. Kapitalizm, kanun önünde eşitlik dışında, eşitlik ilkesi uygulamasına önem vermemiştir. Şirketlerin gelişmesi ve anonim şirketlerin kurulmasıyla birlikte anonim şirketlerde mülkiyetin kollektifleştirilmesinden ve sosyalleşmesinden söz edilmeye başlanmıştır. Özel mülkiyet ve miras hakkı, kapitalist hukuk sisteminin temel niteliğini oluşturmaktadır. Bugün tüketiciyi koruma tedbirleri, kapitalist hukukun bir parçası olma özelliğini kazanmıştır. Kapitalist hukuk düzeni, her hukuk sistemi gibi kendi varlığını, bu varlığı yıkmak isteyen girişimlere karşı korumak duyarlılığı içinde olmuştur. İhtilâl veya direnme hakkı kapitalist hukuk düzeninde reddedilmiştir. Kapitalist iktisat sisteminin, lâik görüşü benimsediği tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Günümüzde yeni kapitalizm tartışmalarında "kapitalizm" terimi yerine "piyasa ekonomisi" terimi tercih edilmektedir. Sosyal adalet anlayışı XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, kapitalizmin karşı çıkmasına rağmen, etkili olmuştur. Bugün kapitalist düzenlerde sosyal adalet ve sosyal güvenlik, giderek etkisini daha çok hissettirmektedir. Bugün, artık "küreselleşme"den söz edilmektedir. Ancak, küreselleşmenin emperyalizmin yeni bir biçimi olduğu ileri sürülmektedir.

Ülkemizde kapitalistleşme olgusu, çarpıcı bir biçimde özetlenmiştir. "Devletçilik" kapitalist düzenin bir özürü sayılmıştır. Eserde, "24 Ocak 1980 kararları ile liberal ekonomik dönemine geçiş sürecinin başladığının savunulduğu" vurgulanmakta, 1989 yılında paranın konvertibl kılınmasıyla birlikte kapitalistleşme yolunda önemli bir adımın atıldığı belirtilmektedir. 1982 Anayasası hakkındaki görüşler gerçekten ilgi çekicidir: "Bugün Türk Anayasasında devletçilik ilkesi, artık yerini korumamaktadır. Tersine 1961 ve 1982 Anayasaları biribiri ile kıyaslandığında 1982 Anayasasının kapitalist düzenlemeye ilişkin yeni hükümleri ihtiva ettiği hemen görülmektedir."

Açıkça görüldüğü üzere, eser, kapitalistleşme olgusu ile demokrasi-özgürlük arasında zorunlu bir bağıntı kurmaktadır. Gerçekten, bu doğruysa, hakkındaki olumsuz tüm kanaatlere rağmen, 1982 Anayasasının 1961 Anayasasından daha kötü olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Gene, bu cümleden olarak, eğer liberal ekonomi sürecine geçiş gerçekten 24 Ocak 1980 kararlarıyla olmuşsa, kalkıp durmadan bu dönem ve sonrasını kınamak, pek fazla isabetli gözükmemektedir.

Ancak bu tespit doğruysa, biz farklı düşünüyoruz²¹

SONUÇ

Birçok noktada yazarıyla uyuşmasak bile, "Kapitalist İdeoloji Üzerine Bir İnceleme", bir "başeser"dir. Eser, size ne akıl veriyor, ne birşey öğretmeye kalkışıyor, ne de birşeyi "empoze" ediyor. Sadece tartışıyor, bildiklerinizi yeniden hatırlamanıza, eksiklerinizi araştırmanıza, dünü, bugünü, anlamamıza ve yarını özgürce kavramamıza yardımcı oluyor.

Ülkemizde son zamanlarda yazılan, birçoğundan farklı olarak, bu eser, ne "slogan atıyor", ne de "slogan attırıyor", sadece düşündürüyor.

Zaman zaman yazarla kapışmak, ayrı bir haz veriyor. Edilgen olmaktan çıkıyor okuyucu, bir anda bilgilerini, algılarını, yargılarını acımasız sorgulayan bir kimse oluveriyor.

Eser, yığınla çağdaşı sorunları olan ülkemizin, kapitalist düzeni kurmada hâlâ pek fazla yol almamış olmasına, mevcut düzenin, tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu işaret ediyor. "Lâiklik" ve "millîlik" in Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hâlâ temel öğeleri sayılarak savunulması, eserin değerini bugün bir kat daha attırmaktadır.

Sonuç olarak, biz kendi hesabımıza, binlerce öğrencisinden biri olmakla öğündüğümüz Güriz'i, bıraktığı bu güzel eserden ötürü, Cumhuriyetin müeyyidesi olmak için kurulmuş olan bu yüce kurumun 70. yılı kutlamaları vesilesiyle belki de son kez çıkarılmakta olan (!) bu "Hukuk Fakültesi Dergisi"nde saygı ile selamlıyoruz.

Elinize sağlık Hocam..

21. Hafizoğulları, Türk Hukuk Düzeninde İfade Hürriyetini Kayıtlayan Hükümler (Tümü)